

Hrady spatřené - Bezděz (asi 1832)

Ve všem, co bylo velkého v naší počínající poesii, lze odhalit katolickou motivaci nebo katolickou citovost. Metafory jsou původu katolického. Vezměte Máchu – tak dovede cítit jen katolík! Tajemstvím velké Máchovy poesie je dualismus zcela vlastní katolické citovosti. Protestant může dojít k monismu, ale katolík nikdy. Ten dualismus docela prosytil i Máchovy obrazy; vidí vše v kontrastech: život – smrt, nevinnost – hřích, veselá honba – mrtvého lovce sen, májová příroda – odsouzenec k smrti, noc – den, svět – mír, světlý – temný.

Ferdinand Peroutka, Jací jsme

Máchův náhrobek na vyšehradském hřbitově

Jak dostavník z pevnosti tereziánské po silnici k Litoměřicům vyjžděl, nepokojen trápen a po jistotě dychtiv, z malého okénka u vozu díval jsem se na domek, kde bratr přebýval, nejsou-li okna otevřena. Teprv když jsme blíže přijeli, spatřil jsem u prostředního okna jenu polovici otevřenou; všecka pochybnost o tak kvapné smrti zmizela.

Přišel do domu, běžel jsem, ani se u domácího neohlásiv, nahoru k pokojům bratrovým; bylo zamknuto; klíční dírkou jsem nemohl ničehož vypátrati, co by mne bylo aspoň dost málo upokojilo. Šel jsem dolů k domácím, z jejichž nekonečného žvástání bych se byl snad ničeho nedozvěděl, kdyby jakýsi starý, ale ještě silný, šedými dlouhými vlasy i od několik neděl vousami zarostlý jednooký muž tu řeč otázkou nebyl přetřhl: „Tento pán jest bratr zemřelého?“

Tato otázka mne zalekla; podívav se naň ptám se ho: „Tedy skutečně mrtev?“ „Ano. A já jsem hrobař; přicházím vašeho p. bratra oblíknout a do rakve položit.“ „Není oblečen? Kdy bude pohřeb?“ „Za hodinu, právě se vyzvání.“ Šli jsme nahoru, bratra jsme oblékli a do rakve na předsíni vložili, na dvůr na máry snesli a přikrovem přikryli. Lid ze sousedství se začal scházet, též i někteří bratřovi známí, pak přišlo dvanáct mistrů rozličných řemesel.

Neohlížejte se na to, proč ne známi, nýbrž měšťané mu tu službu prokázali. Domáci mi vypravovali, že u některých byl a je prosil, aby čest bratrově mrtvole dali a ji na hřbitov doprovodili; ale někteří že při tom krčili rameny, to ho omrzelo. Požádal tedy několik svých sousedů, kteří mu to milerádi přislíbili. I mne to více těšilo.

Michal V. Máchal, dopis rodičům z 9. listopadu 1836

Zacházelo slunce, - schýlil se večer pozdní, - silněji zavánělo osení zdola a ticho svaté se rozprostíralo nad krajinou šírou.

V čem je význam Máchův v české poesii moderní? Je v tom, že našel českou cestu k poesii absolutní, k poesii svéprávné a tvořivé, že opustil zásadu nápodoby, že se oprostil od hmotných modelů, trpně přepisovaných. Mácha našel skutečnou básnickou intuici pramen české lyriky hluboko ukryté pod tehdejšími osvětářským a rozumářstvím a vlasteneckou užítkovostí, a nejenže je našel, on mu vytyčil také směr a prohloubil řečiště svým značným uměním slova. Před ním byli veršovci čeští rétory, didaktiky, popisnými malíři, moralisty, napodobiteli přírody nebo domnělé lidové naivnosti, burcovateli a buditeli národními – vesměs tvorové užítkoví, a přece ve vyšším smyslu slova neužiteční. On byl první básník v tom smyslu, jak tomu slovu rozumíme dnes; duše vytržená a unesená sama sebou, svým vnitřním bohatstvím, svou vnitřní silou a krásou. Je mág metafory: předpodstatňuje všechno, čeho se jí dotkne. První u nás píše svou poesii mezi řádky, ano, i do prázdných míst stránky. Jeho poesie je cosi jako magnetický proud, který se vybíjí mezi póly; a slovo a verš jsou jen magnetismu toho navoditeli. Myslí u nás první básnický, tj. lomem paprsků, podvojně. Druhá skutečnost prozařuje u něho stále skutečností první. Tak se stává, že jeho rouhačství není bez zbožnosti, jeho zoufalství není bez naděje a lásky, jeho cynism bez poesie. (...)

Je náš první básník cele vizuální, jehož pohled i hoří i zažehuje; první vidomec české poesie. Vidí a vyslovuje svatý úžas z toho, co první spatřil. Vidí obojím zrakem: hmotným i vnitřním; je pozorovatel i zíratel. Vidí povrch i nitro, časné i věčné, člověka i přírodu v tajemné vázanosti. (...) Jeho dílo stojí na křižovatce směrů a na předělu idejí básnických; směrem protivným, jako řeky tryskající z jednoho pohoří, ale plynoucí k různým mořím, ženou se jeho díla: jednou se domníváš, že to nebo ono je bližší realismu, podruhé vizi, jednou meditaci, podruhé pozorování. a teprve později pochopíš, že obojí se prostupuje a na sobě zažehuje a váže se tak ve vnitřní jednotu. Tak jeho prosa je svou básnickou metaforikou, soustavným okřídlováním hmoty, pokračování jeho verše. Mácha je ve své krásné prose tvůrce empirově romantické věty, jako Chateaubriand ve Francii, věty mocně klenuté, bohatě instrumentované, plné těkavých paprsků světelných a bludných ech. (...) Jeho román historický neobmezuje se na půjčovnu starožitných kostýmů, jak tomu bylo u jeho vrstevníků, kteří chtěli dát české literatuře Waltera Scotta, nýbrž zabírá se rád do dušezpytných záhad právě jako jeho verš.

František Xaver Šalda, Mácha snivec a buřič

*Krásné jitro vzešlo nad hlubokým
dolem na východu hor
Krkonošských. Tmavé jedle a
borovice stály po horách v oděvu
rosném, z vysoké skály padala řeka
ve vymletou hlubinu, zčerená v bílé
pěny; kde však tišeji odplývala, byly
vody její čisté a jasné, hlubina její
zelenala se co lučiny zjara.
V hlubinách těchto dřímá poutník,
hlučný spád vody uzpíval jej
v nejtišší sen, a vlny říčné táhly teď
nad ním co zvučné lkání zvonů
večerních tichou krajinou svůj řad,
však již neuváděly co druhdy zvonů
zvuk v ducha poutníkova minulé dny.*

Nad Tajemnými hlubinami jezera,
zahaleného mlhami stříbrošedými,
rozehvělého vzduchem
zádumčivým perlových harf rusálek
bledých, vynořila se hvězda velká,
lesknoucí se jako slza. Mácha ji
vyronil.

Karolina Světlá